

мр Рајко Јелић,
асистент Правног факултета у Београду

ПРАВНА ПРИРОДА ПРАВА РАСПОЛАГАЊА ДРУШТВЕНИХ ПРАВНИХ ЛИЦА

а) Претходне напомене

Позитивни прописи признају постојање једног основног права на стварима у друштвеној својини. Ми смо употребили термин *право располагања* пошто је он све раширенији у нашем правном животу. Основно овлашћење које чини садржину овог права је овлашћење правног располагања, мада анализом већег броја закона може да се закључи да и овлашћење коришћења улази у садржину овог права (1). Тиме се већ на основу саме садржине и с обзиром да се ово право односи на ствари у друштвеној својини, приближавамо могућем одређењу правне природе права располагања.

У правној теорији се истиче да је са доношењем новог Устава СФРЈ и Закона о удруженом раду престала потреба за употребом грађанско-правних института при регулисању друштвеносвојинских односа. При томе се указује да је друштвена својина по Уставу несвојинска категорија, затим се полази од природе и намене друштвених средстава, па се у вези с тим тврди да дужност представља опредељујући елемент у управљању друштвеним средствима (2).

Теза да је друштвена својина несвојинска категорија не одговара објективним условима. У нашем друштву различити субјекти учествују у присвајању и то у различитом обиму и по различитим основима. Самим тим се и друштвена својина јавља као посебан историјски облик својине (у економском смислу). Неким ауторима је довољна чињеница да неко неизбежно присваја производе па да постоје и одговарајућа својинска права, без обзира на то како су она формулисана, па чак и ако уопште

(1) Видети: Устав СФРЈ од 1974, чланови: 24, 25, 26, 27, 44; *Закон о удруженом раду* („Сл. лист СФРЈ” 3/76) чланови: 243, 251, 272; *Закон о облигационим односима* (1. X 1978) чланови: 3, 5; *Закон о правима и дужностима савезних органа у погледу средстава у друштвеној својини која они користе* („Сл. лист СФРЈ”, 56/1980) чл. 8; *Закон о поморској и унутрашњој пловидби* („Сл. лист СФРЈ”, 22/77); републички закон о шумама, републички закони о пословним зградама и просторијама, републички закони о пољопривредном земљишту.

(2) Б. Сајовић, *Здружено дело*, Љубљана, 1981, стр. 299. *Тemelјно о правима управљача друштвених средстава*, „Правник”, 4—6/80, стр. 106; М. Ведриш, *Права и обавезе субјеката удруженог рада*. . . . „Наша законност”, 5/77, стр. 27; М. Стојанов, *Иманиско-правна и друштвена заштита друштвене својине*, докторска теза Крагујевац, 1983, стр. 69.

нису правно формулисана (3). Ипак, за потпуније одређивање правне природе друштвене својине, односно права располагања, потребно је увести још један елемент, а то је појам припадности друштвених средстава.

Други аргумент који истичу противници имовинско-правног концепта друштвене својине је да друштвена средства имају тачно утврђену намену па су зато наглашеније дужности у погледу управљања, коришћења и располагања. Ни овај аргумент не изгледа толико јак да бисмо у потпуности одбацили имовинско-правне категорије. Наиме, данас у капиталистичким земљама постоји већи број ствари које се морају користити строго наменски, јер су у питању добра од општег интереса. Слична је ситуација и код нас, када се ради о пољопривредном земљишту, шумама и шумском земљишту, културним и другим добрима. Због постојања многобројних обавеза, овлашћења у вези са коришћењем и располагањем готово и да се не уочавају. Ипак, још увек говоримо о праву приватне својине, односно праву својине појединаца у нашем друштву.

Противници имовинско-правног концепта последње упориште налазе у тврдњи да је постојање једног основног права друштвених правних лица легализација приватносвојинских и групносвојинских интереса унутар друштвене својине. У ствари, постојање имовинских права друштвених правних лица доводи се у директну везу са постојањем групносвојинских и приватносвојинских тенденција и других деформација друштвеносвојинских односа. Мишљења смо да ова тврдња није довољно аргументована, Потпу одговор на ово питање захтева употребу социолошких метода и детаљно истраживање друштвене праксе, а присталице овог концепта то нису учиниле. С друге стране, ако пођемо од претпоставке да имовинскоправне категорије имају извесног утицаја на формирање групносвојинских и приватносвојинских односа, може се поставити питање да ли је за друштво већа штета ако се остави да постоје имовинскоправне категорије па чак и ако је могућ негативан утицај на друштвену праксу, при чему тај утицај не мора да буде одлучујући, или ако се укину имовинскоправне категорије и тиме доведе у питање функционисање робне производње.

б) Позитивни прописи

Правна природа права располагања може се одредити тек по претходној анализи неких одредаба законских текстова. Закон о удруженом раду је везао право располагања за основну организацију удруженог рада. Међутим, у члану 244. право располагања друштвеним средствима има и радна организација или друга организација у оквиру овлашћења које су им дале основне организације у њиховом саставу, на основу самоуправног споразума о удруживању. Већ у овом члану се афирмише идеја о преносивости права располагања, али само у такозваним „интерним односима” на нивоу организације удруженог рада.

(3) У економској теорији се полази од појма својине као присвајања, тј. реализације употребне вредности производа, средстава и услова рада. Како средства у друштвеној својини присвајају различити субјекти, закључује се да ти субјекти имају и неки облик права својине (И. Максимовић, А. Бајт, М. Лабус, С. Бараћ). Слично схватање је продрло и у правну теорију (А. Гамс, Ж. Борбенић). Очигледно је да се овако схваћен економски појам својине не поклапа са цивилно-правним појмом својине као апсолутне власти или најшире правне власти на ствари

Закон о облигационим односима у делу који се односи на уговор о продаји (4) предвиђа да се уговором о продаји обавезује продавац да ствар коју продаје преда купцу тако да купац стекне право располагања, односно право својине, а купац се обавезује да продавцу плати цену. Суштина овог уговора је предаја ствари и пренос права својине, односно права располагања од стране продавца и обавеза плаћања цене од стране купца. Међутим, сам уговор о продаји не преноси право располагања, односно право својине, већ се јавља као основ, а за сам пренос права потребна је предаја ствари, која представља начин стицања. Постоје и супротна мишљења по којима закон предвиђа да је обавеза продавца да купцу преда ствар, а не да му пренесе својину. Обавеза продавца више није пренос својине продате ствари на купца, него предаја ствари о којој је уговор купцу. Закон о облигационим односима је одустао од тога да се уговором о продаји преноси својина са продавца на купца. Само се врши предаја ствари, али тако да купац стекне право својине, односно право располагања (5).

Иако Закон у овом случају не говори изричито о преносу права, већ о предаји ствари и стицању права, из такве формулације се може закључити да се с одговарајућом предајом ствари преноси и само право. О предаји ствари и преносу својине изричито се говори на другом месту (6). Купопродаја са задржањем права располагања, односно права својине (7) упућује нас, такође, на закључак да се ради о преносу права. Продавац предајом ствари не преноси право у целини, тако да купац стиче право да држи ствар и да је користи, али нема право располагања стварју, не може је отуђити или заложити, већ може само да очекује да с исплатом цене стекне право у потпуности.

Закон о извршном поступку (8) одређује правила по којима суд поступа ради принудног извршења судске одлуке која гласи на испуњење обавезе, као и ради обезбеђења потраживања (9). Закон одређује редослед извршења на друштвеним средствима, а исто тако одређује која друштвена средства не могу бити предмет извршења (10). Међутим, за нас је најбитније да се друштвена средства третирају као имовина, односно имовинска маса организација удруженог рада и других друштвених правних лица. Закон, чак, изричито говори о дужниковој имовини (11).

Закон о санацији и престанку организација удруженог рада (12) предвиђа да стечајну масу из које се намирају повериоци, чине друштвена средства којима дужник располаже, као и средства која припадају дужнику на основу права на повраћај вредности, односно права на накнаду за привређивање средствима, која је удружио са другим организацијама и заједницама (13). И овде је очигледно да стечајна маса из које се на-

(4) Члан 454.

(5) *Коментар Закона о облигационим односима, Београд, 1983*, у редакцији С. Перовића и Д. Стојановића; видети у вези са чланом 454.

(6) Члан 532.

(7) Члан 540.

(8) „Службени лист СФРЈ”, 20/1978.

(9) Члан 1, став 1.

(10) Чланови 188—192.

(11) Члан 202, ст. 2.

(12) „Службени лист СФРЈ”, 41/80.

(13) Члан 143.

мирују повериоци представља имовину, односно имовинску масу одређеног друштвеног правног лица.

На основу изложене анализе поменутих закона долазимо до закључка да две основне карактеристике грађанскоправног метода постоје и у вези са регулисањем друштвеносвојинских односа. То су прометљивост (преносивост) субјективних грађанских права и имовинско-правна санкција. Друге су две карактеристике — једнакост странака и слободна иницијатива у заснивању правних односа — очигледне, па их није потребно посебно доказивати.

в) Припадност друштвених средстава одређеном друштвеном правном лицу

г) Припадање и присвајање

Својина у друштвено-економском смислу изражава присвајање материјалних добара. Присвајање је коришћење материјалних добара, реализација употребне вредности или, како је то проф. Гамс одредио, „привлачење материјалних добара у сферу својих интереса ради задовољења потреба које побуђују ти интереси“. Вредносно изражено, то је ток вредности. Поред присвајања, за својину је значајан још један елемент, а то је припадање (14). Припадање као појам означава резултат неког присвајања, ствар „припада“ неком лицу. Присвајање изражава динамику производних односа, док припадање као ефект присвајања, као статичко стање, изражава друштвене односе настале присвајањем (15). Припадање је пре свега правни појам и представља одређену правну везу између субјекта и ствари на основу које се стиче могућност уживања, присвајања те ствари или, још шире, могућност располагања том стварју (16). Ова правна веза изражава одређену сферу „приватности“, могућност да се за неку ствар каже „то је моје“, а то подразумева искључивање трећих лица. Некада је ово субјективно доживљавање припадања неке ствари важније и од саме могућности присвајања.

2) Различита схватања у правној теорији

Појам припадања ствари одређеном субјекту добија на значају у условима друштвене својине. Да ли можемо да прихватимо тврђење да друштвена средства припадају одређеном правном лицу?

(14) Ф. Енгелс је у појам својине унео и „припадање“ при чему је разликовао присвајање на основу властитог рада и присвајање као резултат туђег рада. У првом случају оном ко присваја тај производ, тај производ и припада. . . . односно у случају када се присвајање врши на основу личног рада, тада се присвајање и припадање стиче у једном човеку (*Anti-Diiring*, Култура, Београд, стр. 294).

(15) М. Ведриш лепо објашњава појам припадања: „Присвајање као сврсисходна економска реализација својства ствари по својој бити представља динамику, кретање. Али, кад је производ готов, тада се нужно досадашња динамика претвара у мировање, у статику. Очигледно ту више бар један час нема даљег присвајања. . . . Али, оног часа кад смо динамичку присвајања изразили статичком припадања, нужно смо напустили техничку компоненту и пребацили се у друштвену, тј. у релацију човек-човек (*Основе имовинског права*, Загреб, 1983, стр. 170. и 171).

(16) М. Ведриш сматра да је то веза између субјекта и објекта имовинско-правног односа посматрајући са становишта објекта. Та веза између субјекта и објекта са становишта субјекта изражава се путем овлашћења, *op. cit.*, стр. 54.

Закон о удруженом раду у члану 265. предвиђа да ствари, новчана средства и материјална права чине друштвена средства у друштвеном правном лицу. Тим средствима управљају радници или други радни људи у друштвеном правном лицу и она су материјални услов њиховог рада, односно материјална основа остваривања функција у том друштвеном правном лицу.

У делу правне теорије која заговара неимовинско-правни концепт друштвене својине употребљава се термин „укупност друштвених средстава” и овом институту се не може дати карактер имовине, Упозоравамо да веза између укупности друштвених средстава и удруженог рада није имовинскоправне природе, као што нити припадност укупности друштвених средстава основној организацији удруженог рада није припадање нити у власничко-правном, нити у друштвено-власничком смислу. „Укупност друштвених средстава је одређени дио свеукупних друштвених средстава, дио оивичен практички детенцијом основне организације удруженог рада, с једне стране и кругом права која та организација формално има према трећима” (17). Ипак се признаје да је институтом „друштвена средства у друштвеном правном лицу” створена слична ситуација каква би била да одређено друштвено средство, ствар припада одређеном друштвеном правном лицу као субјекту, односно да на том средству постоји одређено имовинско право, тј. ако се ради о ствари, одређено стварно право. Друштвена средства су у унутрашњим односима изгубила карактер објекта имовинскоправног односа задржавајући тај карактер у односима између друштвеног правног лица, према другим субјектима, физичким лицима и грађанским правним лицима, па и према другим друштвеним правним лицима (18).

Други аутори истичу да је „својински” значај припадности замењен правима која проистичу из управљања и то у смислу обавезног управљања, дакле ради се о правним односима у вези са друштвеним средствима која представљају друкчији квалитет, јер не произлазе из својинске припадности, већ из управљачких дужности (19). Припадност друштвених средстава одређеном друштвеном правном лицу се суштински и појмовно разликује од права својине и државине, и представља средство којим се означава спајање рада и средстава у друштвеној својини. Припадност, ипак, представља један од основних појмовних елемената друштвеносвојинских односа једну дијалектички неминовну карику у том друштвеносвојинском односу, без које не може да функционише удружени рад и самоуправљање (20).

(17) М. Ведриш, *Право располагања*, „Привреда и право”, 9/79; затим се указује да је пракса доказивала да јуридичко регулисање припадања увек остаје помало једнострано, чак помало власничко-правно. *Самоуправљање и право*, „Социјализам”, 3/80, стр. 76. Међутим, Ведриш, тврди супротно када каже да ствар у правном односу мора некемо да припада, за објекат правног односа мора се знати чији је. *Основе имовинског права*, стр. 54; Л. Гершковић укупност и припадност друштвених средстава изједначава, али то нису имовинскоправне категорије, *Удружени рад и власништво*, Привреда и право, 7/75, стр. 40. За Д. Стојановића средства су „припадност” читавао друштво, *Основи стварног права* Београд, 1976. стр. 272, али овај аутор поставља питање организовања одговорности организација удруженог рада без постојања имовине и имовинских права. *Друштвена својина и одговорност*, „Архив”, 4/83, стр. 491.

(18) А. Финжгар, *Друштвена својина и имовинско право*, „Архив”, 2/1982, стр. 222.

(19) Б. Сајовић, „Правник”, 4—6/80; *ор. cit.*, стр. 108.

(20) М. Стојанов, докторска теза *ор. cit.*, стр. 76, 77, слично у раду: *Појам и особености захтева из члана 272. ЗУР-а*, „Правна мисао”, 5—6/84 стр. 87.

3) Значење појма „припадање друштвених средстава одређеном правном лицу”

Одговор на ово питање захтева освртање на неколико ситуација.

Наше друштво се још увек заснива на робној привреди и тржишним односима. То значи да се ниједан субјект, па самим тим ни друштвено правно лице, не може појавити у промету без имовине. Основно право у имовини друштвеног правног лица је право располагања. Право располагања показује ко је овлашћени ималац робе на тржишту, ко може да пусти робу у промет. Није ли то манифестација припадања једне ствари одређеном субјекту!?

За нормално обављање промета мора да постоји имовинска одговорност, односно имовинска маса субјекта који одговара. Устав СФРЈ (21) и Закон о удруженом раду (22) предвиђају да организација удруженог рада, односно друштвено правно лице, одговара за своје обавезе друштвеним средствима којима располаже. Закон о санацији и престанку организација удруженог рада (23) јасно каже да стечајну масу из које се намирају повериоци чине друштвена средства којима дужник располаже. Термин *располагање* је овде употребљен у ширем смислу и то да би изразио којим средствима одговара једно друштвено правно лице. Једно друштвено правно лице одговара само оним средствима која су у том друштвеном правном лицу, којима располаже. Отуда располагање као општа имовинска основа показује докле се простира и шта обухвата одговорност организација удруженог рада (24).

Погледајмо још једну ситуацију у којој поменути однос добија пуно значење. Закон о удруженом раду у члановима 270. и 272. предвиђа имовинскоправну заштиту друштвених средстава у друштвеном правном лицу. Овим обликом заштите штите се друштвена средства као имовинскоправне вредности и то од противправног одузимања и сметања рада, односно коришћења друштвених средстава. То управо значи да уколико неко средство припада одређеном друштвеном правном лицу, да је оно једино овлашћено да то средство користи или да њим располаже. Сва трећа лица, без обзира да ли се ради о грађанима или друштвеним правним лицима, дужна су да се уздржавају од радњи које се односе на коришћење или располагање тим средством. Припадност ствари одређеном друштвеном правном лицу јавља се као правна веза на основу које је то друштвено правно лице уз друге субјекте овлашћено да поднесе захтев за повраћај ствари, односно да престане ометање рада или коришћења друштвеног средства.

Припадност друштвених средстава одређеној организацији удруженог рада значи да су та средства повезана са радницима који њима раде, јер организација удруженог рада није ништа друго него организовани удружени радник. Припадност као одређена правна веза између субјекта и објекта добија пуни смисао тек у односу према трећим лицима. Ако нека ствар припада одређеном друштвеном правном лицу, то не значи да

(21) Чл. 24.

(22) Чл. 38 и 251.

(23) „Службени лист СФРЈ”, 4/1980, чл. 143.

(24) М. Орлић, *Друштвена својина и самоуправљање*, Београд, 1984. стр. 9.

се присвајање унутар организације остварује по основу својине на средствима. Рад је ту критеријум присвајања и управљања, па тиме „припадност средстава” у унутрашњим односима губи на значају. Поменута правна веза се јавља једино као претпоставка, да би радници могли да раде друштвеним средствима и да остварују своја самоуправна права (25).

д) Схватања о правној природи права располагања

У правној теорији су многи радови посвећени појму и природи права располагања друштвеним средствима. Појачано интересовање за овај институт друштвене својине указује на значај овог питања. Постојећа схватања о правној природи права располагања поделили бисмо на 2 групе: неимовинска и имовинска схватања.

1) Неимовинска схватања

Неимовинска схватања полазе од става да право располагања није субјективно имовинско право друштвених правних лица. При одређивању природе права располагања употребљавају се различите правне категорије.

Право располагања се схвата као законска легитимација или пуномоћје, које су радници дали друштвеном правном лицу да би оно могло да се појави у правном промету друштвених средстава (26).

Други сматрају да је право располагања правни израз пословне способности (27) или посебна правна моћ овлашћеног друштвеног правног лица дата законом или самоуправним споразумом, да се закључи одређени правни посао, одређени уговор или предузме друга правна радња (28).

(25) Припадање друштвених средстава одређеном друштвеном правном лицу значило би да су радници у том друштвеном правном лицу овлашћени да раде управо тим друштвеним средствима и да се та правна веза јавља као претпоставка једног вида присвајања (присвајање природе). Присвајање већ присвојене природе, производа и његовог вредносног израза, дохотка остварује се посредством механизма самоуправних права.

(26) М. Вершић, *Права и обавезе субјеката удруженог рада*... „Привреда и право”, 6/77, стр. 78; даље се додаје да би проблематику права, располагања требало далеко пре третирати у оквирима неког новог заступања неголи у границама субјективних права, *Права у погледу управљања, коришћења и располагања*... „Наша законитост”, 5/76, стр. 33. У другим радовима право располагања се третира као посебна правна помоћ, *Право располагања као овлашћење у промету средствима организација удруженог рада*, „Привреда и право”, 9/75 и у *Основила имовинског права*, 1983, стр. 281, односно као пословна способност, *Самоуправљање и право*, „Социјализам”, 3/80, стр. 75, исто Л. Гершкович, *Карактеристике правног система*... „Привреда и право”, 7/74, стр. 11.

(27) В. Спаић, *Правна природа права располагања*, „Годишњак Правног факултета у Сарајеву”, 1975, стр. 402; односно правни израз правне способности у раду *Права над друштвеним средствима*, „Годишњак Правног факултета у Сарајеву”, стр. 184. Међутим овај аутор је раније сматрао да је право располагања по својој природи стварно право, *Иззи аспекти права у погледу средстава у друштвеној својини према Нацрту Устава СФРЈ*, „Правна мисао”, 9—10/73, стр. 19.

(28) Д. Стојановић, *Стварно право*, 1977, стр. 276. *Друштвена својина*, књига 3, Нови Сад, 1976, стр. 83. У новије време аутор признаје да имовина друштвених правних лица несумњиво мора постојати као надградња над робноновчаном привредом, али та нова субјективна права треба идентификовати, *Друштвена својина и одговорност* „Архив”, 4/83, стр. 491. Р. Ковачевић-Криштримовић право располагања одређује као правну моћ, али се исто тако употребљавају изрази *манифестација пословне способности, надлежност, легитимација да се реализује законом призната могућност*. То нам указује на извесно колебање код поменутог аутора, али и недовољно теоријско разликовање надлежности, правне моћи и пословне способности, *Управљање и располагање средствима у друштвеној својини*, докторска теза, стр. 113 и 114. Овај став напуштен је у раду, *Основна питања теоријског концепта друштвене својине*, „Архив”, 4/83, стр. 482.

Право располагања се одређује и као управљачка способност радника, односно других радних људи у удруженом раду (29), односно као „друштвено овлашћење“ у оквиру самоуправних права чији су носиоци радници и радни људи (30).

Право располагања садржи само овлашћење на правно располагање, али није субјективно имовинско право (31). Интересантно је схватање по коме је право располагања овлашћење да се оформи акт располагања који донесу радници у удруженом раду и у том смислу је то акцесорно, секундарно право, али је као такво ипак субјективно право (32). Право располагања се одређује и као специфично субјективно право друштвено правног лица које се врши у промету и у начелу је отуђиво, тј. преносиво право али нема обележје стварног права, нити се њиме промеће неки имовински објект (33).

2) Имовинска схватања

Другу групу чине имовинскоправна схватања, која полазе од реалних друштвених односа и правних категорија које чине њихов нужни одраз.

По једном схватању се истиче да су радник и организација два вида истог субјекта, јер само правно лице дејствује у интересу удружених радника. Право рада друштвеним средствима и право располагања су имовинскоправне категорије (34).

По другом схватању, право располагања је имовинско стварно право *sui generis*, које постоји само у правном промету, као имовинскоправни израз права рада, служи првенствено за заштиту економских интереса удружених радника у оквиру одређеног облика друштвеног правног лица, тако да оно представља истовремено и инструмент остваривања права рада у робноновчаним односима (35).

Изложено истраживање нас приближава схватању које истиче да је право располагања право друштвених правних лица које садржи имовинска овлашћења у односу на средства у друштвеној својини. То су ов-

(29) Б. Сајавић, *Temeljno o pravicaх upravljanja druženih sredstava*, „Правник“, 4/1980.

(30) М. Стојанов, *Право располагања друштвеним средствима у југословенској правној теорији*, „Правна мисао“, 1—2/1984, стр. 67.

(31) Б. Ивановић, *Друштвена својина и самоуправљање*, Београд, 1983, стр. 85.

(32) А. Финжгар, *Друштвена својина и имовинско право*, „Архив“, 2/1982, стр. 225, *Друштвена својина средстава за рад и пословање*, „Архив“, 1/78, стр. 29.

(33) Б. Хорват, *Правни субјекти и субјективна права радника у удруженом раду*, „Наша законитост“, 4/1976, стр. 33.

(34) А. Групец, *Општествена сопственост во новиот уставен, поредок на СФРЈ*, „Правна мисла“, 1/77, стр. 25, 26, *Имовинскоправни аспект друштвене својине*, Саветовање „Теоријско методолошки проблеми изучавања друштвене својине у Југославији“, Београд, објављено 1984, стр. 68, *Друштвена својина и право својине у нашем правном систему*, „Наша законитост“, 10/84, стр. 1089.

(35) Љ. Буровић, *Права и обавезе друштвених правних лица на средствима у друштвеној својини*, Београд, стр. 236, слично В. Јовановић истиче да ЗУР када говори о односима у промету, онда он одређује садржину права располагања на начин који, хтели ми то или не, даје одређена имовинска овлашћења онима који врше то право располагања без обзира што право располагања има основицу у праву рада друштвеним средствима, *Теоријско-методолошки проблеми изучавања друштвене својине у Југославији*, Београд 1984, стр. 76.

лашћења која се односе на правно располагање стварима у друштвеној својини, при чему се не искључује ни овлашћење коришћења, и по својој природи су истоврсна с овлашћењима из права својине (36).

б) Закључна разматрања

Право располагања је субјективно имовинско право друштвених правних лица на средствима у друштвеној својини. Састоји се из два основна имовинска овлашћења: овлашћења коришћења и овлашћења правног располагања. Право располагања изражава постојање заједничких интереса на нивоу друштвеног правног лица.

Право располагања је имовинско стварно право јер се односи на ствари, односно средства у друштвеној својини. То је непосредна правна власт на одређеној ствари и ради обезбеђења те правне власти намеће се свим трећим лицима одређено понашање које се састоји у нечињењу. У овом смислу, право располагања је апсолутно право као и друга стварна права. Друштвено правно лице може да захтева повраћај ствари од сваког трећег лица код кога се та ствар нађе без правног основа, или може да одбије свако сметање.

Право располагања је преносиво право. Преносивост права је општа карактеристика субјективних грађанских права.

Право располагања је најшире стварно право на стварима у друштвеној својини. По правној власти, шире је од других стварних права (нпр. службеност, залога) јер садржи како овлашћење коришћења, тако и овлашћење располагања. Ширина овлашћења која чине право располагања може варирати у зависности од субјекта или врсте објекта. Овлашћења садржана у праву располагања истоврсног су карактера као и одговарајућа овлашћења из класичног права својине. Ипак, право располагања и право својине нису идентична права. Право својине је по обиму власти знатно шире право и то у два вида. Овлашћење коришћења и овлашћење правног располагања су по правилу ширег обима; и друго — право својине садржи и нека овлашћења која нема право располагања (сопственик неке ствари има могућност фактичког располагања стварју која иде до могућности уништења).

Истоврсност овлашћења садржаних у праву располагања у праву својине има дубље корене, и то у робној производњи. Коришћење представља реализацију употребне вредности робе, присвајање, док располагање у ужем смислу значи реализацију прометне вредности робе, отуђење.

Право располагања овлашћује свог имаоца да присваја ствари у друштвеној својини. То присвајање је ширег обима у односу на присвајање које се остварује путем других стварних права. Право располагања преко овлашћења коришћења изражава присвајање средства за производњу и услова рада на нивоу друштвеног правног лица. То присвајање нема монополски карактер јер унутар друштвеног правног лица радници присвајају како средства, тако и доходак посредством рада и принципа

(36) А. Гамс, *Основи стварног права*, „Научна књига”, Београд, 1980, стр. 90. и 91; слично: М. Орлић, *Друштвена својина и самоуправљање*, Београд, 1984, стр. 146.

расподеле према раду. Тако постоје присвајање на нивоу друштвеног правног лица које изражавамо класичном правном техником и присвајање унутар друштвеног правног лица изражено механизмом самоуправних права радника у удруженом раду.

Право располагања изражава у којој мери друштвена средства припадају одређеном друштвеном правном лицу. Припадање као одређена правна веза између субјекта и објекта правно се обликовало у досадашњим правним системима посредством права својине. Припадање неке ствари одређеном субјекту може се манифестовати овлашћењем да се правно располаже том стварју.

У правној теорији има покушаја да се одреди један „општи“ појам својине који не би обухватио историјске услове формирања својине, нити карактеристике начина производње, јер је то управо *differentia specifica* различитих система. Такав појам својине не би изражавао својину као власт на ствари, као скуп максималних овлашћења у границама поретка, већ би требало да укаже на оно што је својинско у неком правном институту. То би била установа која би вршила „постварење“ природе посредством одређеног субјекта „припадање објекта субјекту“. Могло би се схватити да је то друштвено признање могућности једног лица да правним инструментима посредује друштвену реализацију одређених својстава материјалних добара која тиме добијају карактер ствари. Прави карактер припадања не огледа се овде у односу власника према предмету својине, већ у посредовању његове приступачности другим члановима друштва (37).

Ако побемо и од овог најопштијег појма својине који је иманентан сваком правном систему, лако ћемо препознати „својинско“ у правним институтима нашег правног система. Право располагања је управо институт који омогућава посредовање приступачности ствари у друштвеној својини другим субјектима у друштву.

Правне карактеристике права располагања показују његову правну природу, али се из њих не виде и његова друштвена и класна природа. Ово право је у великој мери ограничено, што значи да заједнички и општедруштвени интерес постоји у његовом вршењу, али потпунија слика класне природе права располагања се добија тек анализом друштвено-економског положаја радника у удруженом раду правно израженог кроз комплекс самоуправних права која произлазе из рада друштвеним средствима. Радници у удруженом раду на основу рада средствима у друштвеној својини доносе одлуке у погледу коришћења и располагања тим средствима и одлучују о другим питањима из области друштвене репродукције. Самоуправна права радника дају праву располагања нову друштвену и класну садржину. Ако права радника да одлучују о коришћењу и располагању друштвеним средствима схватимо као начин вршења овлашћења из права располагања, онда бисмо ово право могли формалноправно да назовемо правом својине друштвених правних лица на стварима у друштвеној својини. Ипак, због старих предрубеђа да је право својине апсолутна неограничена власт на стварима и могућих неспоразума око тога, изоставићемо овај термин (38).

(37) М. Милошевић, *Римска земљишна својина у класичном и посткласичном праву*, докторска теза, Београд, 1983, стр. 23. и 24.

(38) Напомињемо да се у нас употребљавају стари термини да означе неке појаве које су још увек објективно нужне као: држава, право, демократија и слично. При томе се јасно истиче и нов квалитет тих појава који проистиче из нових друштвених односа и заснива се на новој друштвеној и класној функцији.

Mr. Rajko Jelić,
Assistant of the Faculty of Law in Belgrade

LEGAL CHARACTER OF THE RIGHT OF DISPOSAL OF SOCIAL ARTIFICIAL PERSONS

Summary

The right of disposal is a subjective property-law right of social artificial persons which is related to socially-owned means. The right of disposal is a property-law right pertaining to objects, namely to socially-owned means, and it consists of two basic powers: the power of use and the power of legal disposal. This is a direct and widest legal authority over specific objects (things — in Yugoslav terminology), and, in order to ensure that legal authority, all third persons have to behave correspondingly, meaning have to refrain from action. Powers contained in the right of disposal are of the same character as the corresponding powers within traditional right of ownership. However, the right of disposal and the right of ownership are not identical rights. The latter right is of a considerably wider scope in terms of powers. This is so in two ways. Firstly, the power of use and the power of legal disposal are, as a rule, much wider in scope and, secondly, the right of ownership contains some powers the right of disposal does not contain (the possibility of actual disposal over the object). Social and class essence of the right of disposal emanates out of the socio-economic position of the worker in the sphere of associated labour, which is expressed within the complex of self-management rights.

Mr Rajko Jelić,
assistant à la Faculté de droit à Belgrade

NATURE JURIDIQUE DU DROIT DE DISPOSER DES PERSONNES MORALES DE DROIT PUBLIC

Résumé

Le droit de disposer est un droit subjectif patrimonial des personnes morales de droit public aux fonds de propriété sociale. Le droit de disposer est un droit patrimonial réel car il est relatif aux choses, c'est-à-dire, au fonds de propriété sociale et il est composé de deux pouvoirs essentiels: le pouvoir d'utiliser et le pouvoir de disposer. Ceci est le pouvoir juridique direct et le plus large en même temps sur une chose donnée et afin d'assurer ces pouvoirs juridiques, un certain comportement, qui consiste en obligation de ne pas faire, est imposé à toutes les tierces personnes. Les pouvoirs compris dans le droit de disposer sont de même nature que les pouvoirs appropriés provenant du droit de propriété classique. Cependant, le droit de disposer et le droit de propriété ne sont pas des droits identiques. Le droit de propriété est, quant à l'étendue du pouvoir, beaucoup plus large dans deux aspects. Le droit d'utiliser et le droit de disposer sont, en principe, d'une étendue plus large et, ensuite, le droit de propriété comporte aussi certains pouvoirs qui ne sont pas compris dans le droit de disposer (la possibilité de disposition effective des choses). L'essence, du point de vue social et de classe, du droit de disposer provient de la position socio-économique des travailleurs dans le travail associé juridiquement exprimée à travers un complexe de droits auto-gestionnaires.